

Zdenko Lešić

**INTEROGATIVNOST UJEVIĆEVE POEZIJE
ILI: POEZIJA KAO SVIJEST O PATNJI**

Čitajući Ujevićevu poeziju mogli bismo se upitati koliko je T. S. Eliot bio u pravu kad je, u eseju *Tradicija i individualni talenat*, tvrdio: »Što je umjetnik savršeniji, to će u njemu radikalnije biti razdvojeni čovjek koji pati od duha koji stvara.« Koliko ta misao, s kojom je i inače moderna kritička svijest osporavala tradicionalno vjerovanje u kauzalnu zavisnost pjesme od psihe njezina tvorca, uistinu od svega što joj kao »poetskom biću«, »autonomnom organizmu« i »umjetnici« prethodi — koliko ta misao koja oštro razlikuje *stvaralački duh i dušu koja pati* može da se održi kad je suočimo s poezijom Tina Ujevića?

Jer, taj pjesnik, koji je ostavio neke od najljepših, najdubljih i najpotresnijih poetskih iskaza u našem jeziku, općenito je primljen kao »najveći patnik« i »najizmučenija duša« naše novije poezije. Moglo bi se, štaviše, reći da je on privlačio pažnju kritike manje kao »duh koji stvara« a više kao »čovjek koji pati«. Jer čak i ovlašni uvid

u kritičku literaturu o Ujeviću ostavlja nas u uvjerenju da je kritičarski interes bio — bar do nedavno — prvenstveno usmjeren na razumijevanje biografskih, psiholoških, moralnih, ideoloških ili metafizičkih korijena Ujevićevih životnih lomova i duševnih kriza, pri čemu se njegovu poeziju mahom shvaćalo kao produženu *ispovijest*, koja svjedoči o složenim psihičkim procesima jedne kontroverzne i podijeljene ličnosti, čija se duševna energija — podjednako u životnom ponašanju kao i u poetskom govorenju — stalno ispoljavala na nov, drukčiji i protivrječan način: u konfliktima, kompromisima i konverzijama. Uistinu, i sam je Ujević onim neprestano objelodanjivanim svojim *ispitima vlastite savjesti* provocirao taj naglašeni interes za pjesničku ličnost, za onog »čovjeka koji pati«. Njegova obimna, uvijek manje ili više autobiografska ili bar autoanalitička proza stvarno se toliko dopunjuje s njegovom poezijom da ih je teško ne čitati paralelno, kao jedno te isto svjedočanstvo o neuporedivom dinamizmu Ujevićevoga unutrašnjeg života. Uostalom, »psihologiju unutrašnjeg života« Ujević je sam smatrao jednom od »najglavnijih crta« svoje poezije.¹ Najzad, Ujević je doista jedan od onih pjesnika čija nas poezija, zbog uzbudljivosti svoga izrazito isповjednog tona, ne privlači toliko immanentnim svojstvima svojih pjesničkih formi koliko dramatičnošću jednog autentično ljudskog iskustva. Sjetimo se, recimo, *Svakidašnje jadikovke* s početka ili *Ganuljivih opaski* s kraja njegova sveukupnog pjesničkog opusa. O Ujevićevim pjesmama, o velikoj većini Ujevićevih pjesama, mi jedva da i možemo suditi u pojmovima skladnosti, stilskog jedinstva, unutarne koherencije i sl., jer izvor one energije koja je akumulirana u tim pjesmama i koja iz njih »zrači« kao da i nije toliko u svojstvima organizacije koliko u onim duhovnim sadržajima koji su u toj organizaciji zbijeni, često samo na pojednim mjestima i fragmentarno, ali koji — uprkos tome, ili baš zato — djeluju kao eksplozivni naboji njezinih značenja. Sjetimo se nekih od onih brojnih Ujevićevih stihova koji se, jednom pročitani, urezuju u svijest kao iskonska, arhetipska iskustva, što ih je Ujević za nas izrazio: »Tajanstvo stvari i života zebe, / ne poznam ništa a najmanje sebe«. Ili — sada iz jedne druge iskustvene sfere:

I preklinjem te: Nepoznata, reci,
kakva te tuga iz daljine draga,
i još mi reci, gdje si, što si, ko si?

Ne treba, naravno, posebno isticati da ti smisaoni naboji Ujevićeve poezije imaju svoju poetičnost, svoju »književnosnost«, tj. da im pokretnu snagu ipak daju mehanizmi pjesničke forme. Ali njihova istinska prodornost je u onim zrnima autentično ljudskog, uzbudljivog i iskonskog iskustva, u drami onog »čovjeka koji pati«. U svakom slu-

¹ Vidi *Sabrana djela* XIV, str. 43—44.

čaju, dosta je razloga što je književna kritika Tinu Ujeviću i njegovoj poeziji pristupala tako kao da s punom ozbiljnošću uvažava onu njegovu opasku o sebi samom koja je sadržana u čuvenom stihu: *Nisam li pjesnik, ja sam barem patnik*. A pri tome se, nažalost, često zaboravljalo da je Ujević za književnu kritiku kao *patnik* zanimljiv ipak samo onoliko koliko je *pjesnik*, te da i sam taj čuveni stih svoju slavu ne duguje toliko svom bukvalnom smislu (pjesničkoj opasci o sebi samom) koliko poetskom ustrojstvu svog iskaza — onoj sintaksičkoj simetriji i glasovnom paralelizmu koji istovremeno, a na čudesan način razdvajaju i zbližavaju »pjesnika« i »patnika«, »duh koji stvara« i »čovjeka koji pati«.

Karakteristično je — i indikativno — da je Ujevićeva poezija ostala izvan interesne sfere tzv. »stilističke kritike« i njenog metoda interpretacije u vrijeme kada je ta škola dominirala našom naukom o književnosti. I dok su u »Umjetnosti nijeći« i drugdje bila uspješno protumačena pjesnička ostvarenja mnogih naših pjesnika (Vidrića, Matoša, Krleže, A. B. Simića, Cesarića i dr.), Ujevićeve pjesme nisu privukle pažnju pobornika tog metoda koji je svoje teorijsko utemeljenje imao u stavu da je pjesničko djelo »svijet za sebe«, »autonomni organizam«, »estetski predmet«, »umjetnina« i da nas ono privlači svojom strukturiranošću, pozivajući nas da shvatimo princip koherencije na osnovu kojega su se raznorodni elementi pjesničkog govora međusobno saobrazili i ucjelovili u njegovu jedinstvenu strukturu. Da li je ta kritička škola zaobilazila Ujevića iz osjećaja da se polimorfna struktura njegove pjesme ne podaje na tom analitičkom postupku koji teži razumijevanju unutarnjeg jedinstva i koherentnosti pjesničkog djela? Jer Ujevićeve pjesme kao da zaista nemaju jedinstvenog unutarnjeg stožera, čija bi koheziona sila centripetalno objedinjavala sve elemente pjesme i »držala ih ucjelo«, kako bi rekao E. M. Forster. (»Informacija je istinita ako je tačna. Pjesničko djelo je istinito ako se drži ucjelo.«). Štaviše, Ujevićeve pjesme kao da djeluju centrifugalno i odvođe nas izvan — ili iza — vlastite strukture: u psihu svoga tvorca, u njegov duhovni svijet, a preko njega — u općeljudsko iskustvo, u moralnu filozofiju i metafiziku. Ta je poezija ili izrazito *ispovjedna*, pa nas zato prirodno vraća samom »ispovjedaču«, njegovoj ličnosti i njegovom duševnom životu, ili je, pak, naglašeno *refleksivna*, pa nas zato — također prirodno — odvođi do predmeta refleksije, do svijeta kao prostora u kojem se odvija drama pjesnikovih iskušenja. A možda Ujevićeve pjesme djeluju centrifugalno i iz jednog drugog razloga. One, naime, često imaju *interrogativni* karakter.

Još 1919, u pjesmi *Obala*, Ujević je pisao: »Java je lepeza oblika, ali boli glavobolju: u dnu srca pitanja, strasna, šarena pitanja.« Ta *pitanja* se u njegovoj poeziji neprestano pojavljuju, ispunjavajući pojedinačne stihove, ali i cijele pjesme. A pitanje, ukoliko nije čisto retoričko, nužno je centrifugalno usmjereno: ono, kao odapeta strijela, stremlje nekamo izvan sebe. Ono ne može imati karakter »samo-povratnog obrasca«, tj. usmjerenosti govora na samo svoje ustrojstvo,

na »iskaz kao takav«, što je zapravo i bilo predmet pažnje tzv. »stili-
stičke kritike« i što je, po Jakobsonu, osnovna distinktivna karakteri-
stika *poetskog govora*. Drugim riječima, interogacija nešto hoće, za
nečim teži, nešto očekuje, sluti ili nagovještava — u svakom slučaju,
ne usmjerava se na samu sebe. A upravo *interogativnost*, upitanost,
predstavlja jedan od temeljnih stavova Ujevićevog duha i njegove
poezije:

Pa ne pitam se isključivo: ko sam ja? nego: Što hoću? Što
mi služi? I onda opet ne pitam se samo: Što je svijet? ni otkuda
je? nego naročito: Kakav je? Kamo hoće, ako nekamo hoće? i
više od svega: u kakve odnose treba da se stavim prema njemu?

Poezija zasnovana na takvoj grčevitoj upitanosti nužno izmiče
onim analitičkim postupcima koji pjesnička djela tretiraju kao mo-
nade, zatvorene u sebi i istinite onoliko koliko se »drže ucjelo«.

Ali kad govorim o interogativnosti kao karakteristici Ujevićevog
modela pjesničkog govora, ne mislim samo na onu upitanost koja je
dobila formu upitne rečenice, iako mnogi Ujevićevi stihovi imaju oblik
izričitih pitanja. (»Ko će mi dati ključe vašeg čuda i odgonetku vaše
zagonetke?«, »Ko sam i što sam, što ću, koga volim, što tražim, kuda
idem, za čim lutam?«, »Čemu sva borba, čemu bolna gluma?«, »Po
kakvim evo padaš garištima? Gdje se prosu mojih zubalja svih pepo?«,
»Ko će mi reći ime moga cilja?« — to su samo neki stihovi iz zbirke
Lelek sebra, koja se, uostalom, sva i završava pitanjem što »žeže« i
»momi«, pitanjem: »Šta to znači?«. A u zbirkama *Auto na korzu* i
Žedan kamen na studentu još češće se odapinju te strijele pitanja.)
Naime, ta karakteristična interogativnost Ujevićeve poezije iskazuje se
formalno i na drukčije načine. Recimo, u hipotetičkom iskazu čiju
interogativnost sugeriše kod Ujevića česta riječ *možda* (»Ti još možda
zuriš mističkome Gradu / u sutonu boje što se u zvuk sliva«, »Možda
najbolje: ocvasti, odruniti se, kao mnogi, bez imena i slave...«, itd.).
Ili još češće, i za Ujevićevu poeziju najtipičnije, u ne manje hypo-
tetičkim slikama u kojima se stvari samo *slute*, *nagovještavaju* ili
pretpostavljaju. Na primjer u pjesmi *Sanjarija* pjesničke slike se
razvijaju stalno drukčije ali najčešće na podjednako hipotetički način:

- (1) Pogladi me, blaga, svojom rukom rosnom,
- (2) pa ću da ti dadem prvi cvijet rumeni,
    što ga ubrat mogu stazom inokosnom...
- (3) te dok zvučnim drumom zli konjici idu,
- (4) ja u strepnji izbe slutim gdje me bije
    oganj tvoje slike na golome zidu.

U tih šest navedenih stihova samo jedan ima čisto indikativno
značenje (»dok zvučnim drumom zli konjici idu«); prvi je *molba*,
druga dva su *obećanje* uz pogodbu ispunjenja molbe, posljednja dva

su *slutnja*, a u svim tim slučajevima pjesničke slike su hipotetički oblikovane i zapravo interogativnog karaktera. (Njih je lako preformulisati u upitne rečenice: (1) »Hoćeš li me pogladiti svojom rukom rosnom?«; (2) »Da li da ti dadem prvi cvijet rumeni...?«; (4) »Bije li me oganj tvoje slike...?«.)

Ili — da uzmemo još jedan primjer — u kontroverznoj, ambivalentnoj *Polihimniji* prvih 19 katrena imaju oblik interogativnih rečenica, a dvadeseti, zaključni katren I pjesme je optativan: »... još jednom da se uzdah zaleluja / raširenim krilom dobrog Arije!«. Od pet strofa II pjesme tri su opet upitnog oblika; u III pjesmi naglašena je hipotetičnost: »Vratit će se *možda* naše teške riječi...«, »Zaleđene negdje slovke u uzduhu / opet će da svrate u naše samoće! / ali one žene u svečanom ruhu, / više neće doći. Ili možda hoće?«; isti hipotetički model govora, koji sadrži osjećaj neizvjesnosti, produžuje se i u IV, završnoj pjesmi *Polihimnije*:

Odista, takav sam noćnik što tragiku svijeta pije.
Ali za kupom ja prečesto gledah i bez dvije suze
gdje se u ponor mnogi meteor ruši i vije;
tako ću žaliti *možda* dvije naše pokojne Muze.

Strofa koja iza toga slijedi, tj. zaključna strofa *Polihimnije*, navodi nas da razmislimo o poetskom smislu i funkciji tih Ujevićevih neprekidnih pitanja. Šta, zaista, dolazi na kraju te produžene, grčevite Ujevićeve upitanosti u *Polihimniji*? Šta je ipak izvjesno nakon onih strastveno izrečenih pretpostavki?

Neće s raspetih platna Naša Tuga da bljesne,
stare su slike čitanke, s malo jeze i groze;
bolest je beskrajno lijepa; daljine koje Vas tjesne
dome mi srce, od gvožđa, palcima vječite Proze.

Ako interogacija, kao što smo rekli, sama po sebi ima karakter centrifugalnog kretanja, jer je zamišljena da nekamo smjera, — u kom smjeru nas vode Ujevićeva pitanja? Slikovito rečeno: do zida! Dalje se ne može, jer smo dovedeni pred nerješivu zagonetku svijeta, zamračeni vidik, neizvjesnost stvari. A ako hoćemo dalje, ako nam, kao Ujeviću, »u dnu srca« ostaju i dalje ona »pitanja, strasna, šarena pitanja« — šta onda? A nije li upravo to ona skoro mitska, arhetipska situacija iskonske ljudske drame saznavanja, koju Ujević uvijek iznova obnavlja u svojim pjesmama?

»Ja uho pružam za glasove tajne« (*Tajanstva*), »Moje oči zure u obrise, dalje od granica stvari!« (*Pogledi u praskozorju*), »Razgledam strasnim okom duboko u tmušu« (*Most na Miljacki*) — to su samo neka predočenja iste arhetipske slike čovjeka koji upitno stoji pred tajnom svijeta, pred zidom saznavanja. A možda je u tome i onaj — Spitzerovim terminom rečeno — »duhovni etimon« Ujevićevog inte-

rogativnog i hipotetičkog modela pjesničke misli i pjesničkog izraza? Takav strukturalni model pjesme ispunjavaju različiti ideomotivni sadržaji, čas »lijepa slutnja«, čas »mračna zebnja«, ali pjesničke slike zbog te svoje primarne hipotetičnosti jedva da ikad imaju čvrstinu, postojanost i konkretnost realnog čulnog opažanja. (U tom pogledu Ujević se bitno razlikuje od svog prvog učitelja, Matoš!). Sjetimo se samo pjesme *Most na Miljacki*, koja započinje sasvim konkretnom slikom oblaka koji kuljaju nad Sudom, Poštom i telegrafom, Kazalištem i jevrejskim Hramom, slikom koja se ukazuje iz jedne vrlo određene i sasvim realne perspektive (iz bašte Pozorišne kavane na lijevoj obali Miljacke). Ali stih *Uskoro ćemo biti u oblacima* oduzima početnoj slici čvrstinu konkretnosti i prenosi nas u onu mitsku situaciju čovjeka pred zidom saznanja: »da razgledam strasnim okom duboko u tmušu.«² Ujevića kao da ne privlači fizički izgled stvari, već ono što naslućuje da se krije iza čulno predočljivih oblika. »Vidici su preko onoga što se vidi« — pjeva on u pjesmi *Himnika i retorika zvona*. Zato se oni jablanovi, čempresi, masline i smokve uz morskou obalu, vode, oblaci, kiša, ptice, ruže, pariska kafana i most na Miljacki, tramvaji do Selske ceste, žene, djevojke (naročito one) — pojavljuju u njegovoj poeziji manje kao konkretne slike a više kao nagovještaji onog *produženog svijeta*, hipotetičkog svijeta iza tog zida saznanja:

Stvari su oko mene duboko sadržajne.
 Cvijeće ima značenja i riječi na rubu puta.
 Vode šapću u noći neiskazane tajne,
 i vjetar na mahove čudne maštarije šaputa.

(*Produženi svijet*)

Pjevajući tužnu kantilenu svoje osamljenosti, svoje gorčine, svojih beznada, u artikulaciji čas tihoj i mukloj, čas sonornoj i čistoj, čas slomljenoj i zbunjenoj, čas zanosnoj i uvjerennoj, Ujević je, u tom svom lirskom ispovijedanju, koje besumnje ima lični karakter, često poetski fiksirao jednu nadličnu, iskonski ljudsku situaciju — situaciju čovjeka na onoj granici svoga svijeta s koje se ne vidi dalje, ali se osjeća i sluti da je *svijet produžen* i da se, možda, može promiknuti u te neiskazane tajne, kroz nevidjelo, maglu i pomrčinu. »Vidoviti će pobijediti mrak i pomrčinu: Vidom.« — pjeva on u pjesmi *Pomrčina*. U pjesmi *Pogledi u praskozorju* on za tu upitanost nalazi drukčije rješenje:

Povedi me, glasu dobrog vrača, iz ovih mračnih zabiti
 prema širini svijeta,
 da na dohvat zlatnih rudenja daljine sačekam dane,
 kad će život biti sreća, a veliko zadovoljstvo bitisati.

² Na ovu pjesmu me je upozorio kolega Nikola Koljević.

Ali kakvo god rješenje nalazio, u Nirvani, u Apsolutnom, u destrukciji svijeta (*Povijest mora biti pregažena!*), u »svetoj zemlji idealne samoće« ili u »unanimizmu, u religiji ili u nekom svoem komunizmu. Ujević je u svojoj poeziji ispoljavao tu istu upitanost, koja se zapravo začela već u *Svakidašnjoj jadikovki*, pod onom »zatvorenom plaveti«, »pred zamračenom pučinom«, »pod svodom koji ne čuje«. »Meni treba odgovor... ili sveta smrt!«

Ali, iako je pisao da je »poezija spoznajni čin ukoliko je čin posjeda sila«, a za sebe tvrdio da je »mučnim pitanjima spoznaje posvetio najdostojniju pažnju«, Ujević je bio jedan od onih pjesnika koji od odgovora više vole pitanja, jer od jasnosti više vole neizvjesno: »Samo u tajni pravo biće živi.« U tom smislu je karakteristična pjesma *Čar magle*, u kojoj onaj neprozirni zid saznanja postaje lelujava koprena, privlačna po vlastitoj ljepoti i uzbudljiva po nagovještajima koji draže maštu:

O magle...

— — — — —
 Vi donosite slasti jeseni,
 raspirujete strast u sjeni,
 tlapnju, čežnju i sanjarije;
 u vama traju blaga varave dubine
 iz mora, rijeka, jezera i bara,
 — moštu voda —
 dugin preliv svega što se privida i stvara,
 kad umre duga,
 i drage tlapnje što se samo čine.

To je, besumnje, neobična apoteoza magli, tj. smućenosti i nevidjelici, koja svojim velima krije stvari, ali ih istovremeno i nagovještava, pa tako zapravo omogućuje onu uzbudljivu situaciju čovjekove upitanosti pred svijetom. (Nije li možda — ovo je smjela pretpostavka, ali vrijedi je izreći! — naročito alkohol pomagao Ujeviću da svoj duh dovodi u tu situaciju i da u njoj »raspiruje strast u sjeni, tlapnju, čežnju i sanjarije«?)

U svakom slučaju, interogativni model Ujevićevog poetskog govora, kao i hipotetički karakter njegovih pjesničkih slika koji iz tog modela prirodno proizlazi, možda se može dovesti u vezu s tim Ujevićevim neobičnim kultom transcendentalnog, tj. onih »vidika koji su preko granica onoga što se vidi«, onog zida saznanja, pred kojim čovjek može slutiti, maštati i strepiti i prema kojem može odapinjati strijele svojih pitanja bez odgovora:

— Ko sam i što sam, što ću, koga volim,
 što tražim, kuda idem, za čim lutam? —
 Uzalud nebo za odgovor molim,

uplašen sobom svoje suze gutam;
 tajanstvo stvari i života zebe,
 ne poznam ništa, a najmanj sebe. (Tajanstva)

U ovom slučaju pred općom tajnom svijeta čovjek otkriva vlastitu ličnost kao svoju najveću zagonetku. Međutim, tu sada nestaje one *čari magle*, onog užitka u neizvjesnom, pa se, nasuprot tome javlja samo *patnja*. Uistinu, u Ujevićevoj poeziji patnja je i najčešći i naj-intenzivniji emotivni naboj njegove upitanosti: *Odakle dolazi patnja nego iz traženja*. — kaže on.

Na ovom mjestu bismo mogli zastati i ponovno se upitati da li u Ujevićevoj poeziji možemo razdvojiti »duh koji stvara« od »čovjeka koji pati«. Naravno, i onda kad je u pitanju onaj Ujević koji je u Parizu doživio slom svojih mladalačkih zanos, onaj koji je, po sopstvenom priznanju, preživio »nizove katastrofa, koji počinju sa porodicom i domovinom, a vode kroz ljubav, nauku, novac, umjetničko stvaranje, religiju«, onaj koga su iz Beograda stražarno protjerali u zavičaj, onaj koji je, gladan, poderan i smrznut, otaljavao svoje dane za vratima gostionice, onaj koji je u životu »izgubio računovodstvo i zaboravio cilj«, — i onda nas se to stradanje, besumnje, duboko doima, kao, uostalom, i svaka istinski ljudska drama. Ali bez obzira što iskaze tog Ujevićevog *životnog* stradanja neprestano nalazimo i u njegovoj *poeziji*, ona nas se u krajnjoj liniji ipak ne doima zbog *toga*, jer o njoj sudimo na drugoj ravni i ona nas potresa iz drugih razloga. Pretpostavljam da smo se složili: za nas je Ujević kao patnik zanimljiv samo onoliko koliko je pjesnik. A to znači da i u njegovom slučaju možemo razlikovati »duh koji stvara« od »čovjeka koji pati«. Međutim, usprkos tome, mi iz svog doživljaja Ujevićeve poezije ipak ne možemo otkloniti osjećaj duboke patnje. A razlog je možda i u tome što u njegovoj poeziji patnja nije samo duševna materija koja je iz života ušla u pjesmu, već i zato što je ona stanje same pjesme: ona je zapravo *vid* (rekao bih: *oblik*, kada to ne bi zvučalo paradoksalno) u kojem se pojavljuje »duh koji stvara«; ona je njegov *modus vivendi*.

Uistinu, interogativnost Ujevićevog modela govora realizira se u jezičkim strukturama koje su smisaono i intonaciono nošene češće patnjom nego zanosom. U mnogim pjesmama upravo je patnja onaj *modus* u kojem se poetski konkretno pojavljuje Ujevićeva upitanost pred tajnom svijeta. Pa ako u pjesmi *Čar magle* upitanost poprima vid zanosne slasti, u *Tajanstvima* ona se formuliše kao patnja: *Uzalud nebo za odgovor molim...* Tu razliku možemo ilustrovati posredstvom dviju pjesama s istim motivom. U prvoj od njih, u *Pjesmi o biseru* (1914), Ujević govori o skrivenoj ljepoti koja nas ozračuje samom sviješću o svom postojanju:

Sjeti se da na dnu dubokih oceana čami bezbrojno biserje u školjkama. Niko ga ne vidje, niko ga neće vidjeti, možda ni trak zvijezde što se ogleda nad vodom, pa ipak ljepota vasiona dobiva od njegove ljepote.

... Naše ga smrtne oči neće gledati, ali mi slutimo da postoji. Sve je tu hipotetički dato osim radosne slutnje da postoji marker i skrivena ljepota svijeta. U zbirci *Žedan kamen na studencu* (1954) ponovno se javlja taj motiv bisera kao simbola skrivene ljepote svijeta, ali ono što je u toj pjesmi izvjesno više nije radosna slutnja već stradalačko odricanje:

Čujete li pjesmu o lovcima bisera:

»Jer odista tko hoće da lovi biser mora da se otisne
u dubine mora i izloži vlastiti život;
smrt ga ne plaši, bijedu tijela i duše zaboravlja
taj što skače u ždrijelo, te stječe život vječni.«

(*Obred utapljanja biserja*)

Patnja je tu, doduše, iskupilačka, ali i tu je ona atribut duha koji pred zidom saznanja ne prestaje da se pita. I inače u Ujevićevoj poeziji pitanja ima različite emocionalne naboje (to njegovu poeziju možda i čini tako ljudski uzbudljivom i ljudski bogatom). Ali bilo da je stanje nedoumice pred svijetom i pred samim sobom, kao u *Tajanstvima*, bilo da je izraz saznanja da se svi putevi duha zatvaraju u magičnom krugu bez izlaza (»Mi smo išli putem. Put je bio dug. / / Kasno opazismo da je taj put krug.«), bilo da je uslov saznanja (»Da bi mi oči progledale jasno, / nužno je doći iz hodnika groba...«), bilo da je halucinativna mōra izazvana vizijom svijeta kao kaosa i rasula (»Ruše se zvijezde u svijet bez ravnoteže. / Ko da ga veže? / Šta biva od mrtvih zvijezda? Idu u dim, u paru?...«) — patnja je jedan od onih oblika u kojima se pojavljuje Ujevićeva apitanost. Zato patnja nije samo emotivni pokretač njegovog pjesničkog stvaranja, tj. ono što je iz pjesnikove psihe ušlo u njegovu pjesmu, što je »pokrenulo« pjesmu, već je ona i jedan od *modus*a u kojem se pojavljuje ona poetski fiksirana arhetipska situacija čovjeka koji se pita. Drugim riječima, interogativnost Ujevićevog poetskog govora sugerise nam ne samo tajnu svijeta s onu stranu zida saznanja, već i bol od tih pitanja bez odgovora, patnju čovjeka koji pred tim »zidom« ne prestaje da se pita. Zato bi se jednostavno moglo reći: u Ujevićevoj poeziji »duh koji stvara« često poprima lik »čovjeka koji pati«. Jer, Ujevićeva pitanja pred tajnom svijeta podrazumijevaju patnju kao egzistencijalni oblik traganja za smislom, ljepotom, idealnim, apsolutnim, pa tako njegova poezija postaje svijest o patnji, a time i prihvatanje patnje, i to na način na koji lovci bisera prihvataju bol, opasnosti i smrt, tj. kao *modus vivendi* tragalačkog htijenja. Doista — *odakle dolazi patnja nego iz traženja?* A na takvoj duhovnoj osnovi Ujević je stvarao poeziju koja — i kad je ne shvatamo najdoslovnije ekspresivno i ispo-vjedno — ne otklanja osjećaj patnje. Jer, tu patnja nije samo stanje jedne duše već i način postojanja — egzistencijalni oblik, ako hoćete — stvaralačkog traženja. Zato se u toj poeziji »duh koji stvara« ne može odvojiti od »duše koja pati«, inače bi taj duh ličio na onog čovjeka koji je izgubio svoju sjenku.